

De Georgische moestuin

door Alexandra Gabrielli

Tijdens mijn verblijf in Georgië in 1997 logeerde ik bij vrienden in Tbilisi. Op een dag besloten we een tochtje te gaan maken. We vertrokken per auto westwaarts, naar een dorp op anderhalf uur rijden van Tbilisi. Het was een boerendorp van 3600 inwoners, met een kabbelende beek, kakelend pluimvee en een ruïne van een vroeg-Middeleeuwse kerk. Op de overgebleven stenen stonden geschenken, afbeeldingen en kaarsen, neergezet door gelovigen die in deze ruïne nog altijd bidden. Opvallend was de grote oven, gelegen aan de oever van de beek bij het miniwaterrad voor opwekking van energie om graan en maïs te malen tot meel voor het bakken van brood. Ik voelde me duizenden jaren terug gaan in de tijd. Zo was het begonnen, de eerste boeren, neergestreken op een vruchtbaar stuk grond. Hoe idyllisch zag het dorp eruit, hoe rustgevend

werkte de stilte, de natuurlijke geluiden, de geur van versgebakken brood.

Onder een boom zaten een paar mannen met glaasjes in hun hand zacht met elkaar te praten. Naast hen schalen met dadels, vijgen, sinaasappelen, noten, kaas, karaffen wijn en cognac. Het leven was goed. Even later hoorde ik dichtelijke woorden, uitgebrachte toasts, en zag ik een zwaaiende arm met een vol glas vreugdevol gebaren. Overvloed. Zo kan het ook. Met een lege portemonnee, kan het leven toch goed zijn.

Het huis waar ik twee nachten zou doorbrengen was comfortabel, hoewel ietwat vervallen. De eigenaars waren gastvrij en onthaalden ons op een maaltijd in de open lucht. We schaarden ons rond een vuur, roosterden vlees aan het spies en kregen het nog warmer. De hitte van de dag wilde van geen wijken weten in de avond, en afkoeling zou nog lang op zich laten wachten.

De volgende morgen was het om half tien al ruim boven de dertig graden.

Een familielid stelde voor me rond te leiden over het grote erf. Er waren kippen en klein vee, er was een waterpomp. We aten eerst nog heerlijke vers gebakken maïspannekoeken als ontbijt, we dronken koffie en probeerden de warmte te bestrijden met gekoeld, borrelend bronwater.

“Kijk eens”, nodigde mijn gids me uit, het sierlijke ijzeren hek openend en met een weids gebaar wijzend naar een grote moestuin.

Voor me uitgestrekt lag een enorme, langwerpige lap grond, keurig in tweeën verdeeld. Twee helften, links en rechts, met in het midden een pad. Op de linker helft stonden allerlei gewassen

en planten, rode kool, spitskool, wortelen, bonen, peterselie, aardbeien, frambozen. Uitbundige groei, alle kleuren groen, beloften voor een goede oogst. Een Armeniër vertelde me in mijn jeugd eens, daarbij kijkend alsof hij een goed bewaard geheim prijs gaf, dat het paradijs in de Kaukasus lag en dat je in Georgië maar onder een appelboom hoefde te gaan zitten of de rijpe appels vielen je vanzelf in de schoot!

De rechter helft van de tuin was heel anders en zag eruit als de tegenpool van de linker helft. Er was geen plantje te zien, geen enkel gewas. Hier groeide niets en was geen oogst te verwachten.

Mijn gids legde me uit: "Deze moestuin behoort aan twee broers. Het stuk links is van broer A en het stuk rechts is van broer B. Broer B van de rechterkant is overleden".

Vaag drong het tot me door dat er hier iets van belang aanschouwelijk werd gemaakt.

Later, eenmaal terug in Nederland, begon ik te mijmeren over de gedeelde moestuin, waarvan een helft bij overlijden van een broer braak blijft liggen. Ik betreur het nog steeds dat ik niet alerter ben geweest en met mijn gastheer uitgebreid hierover heb gepraat. Lag het niet meer voor de hand de grote moestuin met z'n tweeën te bewerken en de opbrengst van de oogst samen te delen? Waarom gezinsleden niet een percentage toebedelen? En waarom na de dood van de broer niet doorgaan met zaaien en oogsten op zijn helft? Was de in tweeën gedeelde tuin niet een symbool van een overdreven individualisme?

Het beeld van de moestuin bleef nog regelmatig terugkomen.

Lag hier de verklaring van het zo dikwijls geuite verwijt dat"Georgiërs niet kunnen samenwerken"? Een verwijt dat overigens niet alleen door Nederlanders werd gemaakt, maar evenzeer door Georgiërs zelf, in gesprekken als weer eens de belabberde economische toestand van Georgië ter tafel kwam. De oorzaak zou dan zijn dat Georgiërs te individualistisch zijn. Maar zijn ze dat?

Dato, een man van bijna dertig in Tbilisi, kreeg vorig jaar werk. Hij was erg blij, en zijn familie met hem. Eindelijk inkomen! Dat had het gezin waar Dato deel van uitmaakt - naast hem nog een moeder en een jonger zusje - sinds Georgië's onafhankelijkheid in 1991 niet meer gehad.

Maar helaas, tien maanden later was de vreugde alweer voorbij. Dato was ontslagen. Niet vanwege slechte prestaties of een faillissement van het bedrijf. Het verhaal ging dat Dato weg moest omdat een neefje van de manager Dato's baan had gekregen. Wat nu teveel individualisme? Hier is eerder sprake van het tegendeel, namelijk van een stammencultuur, waarin de familie recht heeft op voorrang en privileges. Wie hieraan niet meedoet, ligt er uit bij de familieleden en wordt met de nek aangekeken.

Terug naar de moestuin. Daar staande voelde ik de oudheid, een toestand van als duizenden jaren geleden, alsof ik bij de dageraad van de zelfstandige mens stond.

Kom, laten we onze verbeeldingskracht eens inschakelen. Een man heeft een plan, staande voor een stapel houten latten voor hem op de grond en met gereedschap in zijn hand: "Ik ga hier een hek maken, en het omheinde stuk grond is van mij". Het is het bewust situeren van een eigen plek, eigen bezit. Waar je op zit, is je bezit. Er is zelfs een Georgische film uit de jaren tachtig

die begint met een scène van een hek plaatsen op een glooiende helling. Je kunt al raden wat er volgt. Het kan goed gaan, maar er kunnen ook conflicten volgen. Strijd om bezit, ruzie over het beste stuk grond, aanspraken op gebieden. Het individu kan zich uiteindelijk niet weren tegen teveel opdringende machtsuitoefening, tegen clan- of stamhoofden die zijn eigendom betwisten. Uiteindelijk moet men zich schikken naar de macht en willekeur van de overheerser, wil men überhaupt nog blijven leven en in eigen levensonderhoud voorzien.

Ik kan me zo voorstellen dat de mens is begonnen als individu, lang geleden, als een zelfstandig mens, vrij en zelf kiezend, levend in kleine kring of gemeenschap en pas later in de tijd een ondergeschikte werd, een onderdaan, een lijfeigene of slaaf, lid van een stam zonder veel vrijheid tot eigen initiatief, met aan het hoofd de koning of *basileus*, het stamhoofd, de sterke man van wie ieders lot afhankelijk was.

Maar we leren toch altijd dat de mens zich ontwikkelde van stamlid, of oneerbiedig gezegd, van kuddedier naar individu, het hoogste ideaal van de democratie waar we vandaag zo prat op gaan?

Er zijn evenwel ook theorieën dat het net andersom was. We ontwikkelen ons juist van zelfstandig individu naar kuddedier in een massale maatschappij waarin de enkele mens nog slechts een nummer is, een radertje in een mechaniek dat aangestuurd wordt door akelige, totalitaire machten. Denk maar aan de waarschuwende toekomstroman “1984” van George Orwell, inmiddels het klassiek geworden voorbeeld van een nachtmerrie-samenleving waarin het onafhankelijk denkende individu kapot wordt gemaakt .

De boeken lezend over het ontstaan van onze Westerse democratie, kom je altijd het “wonder van Griekenland tegen”. Steeds weer is in de boeken sprake van die bijzondere gebeurtenis in het oude Griekenland, van een fenomeen dat de mensheid nog niet eerder had gekend: de afschaffing van de stammencultuur en de geboorte van de democratie.

Solon (638 - 558 v.C), staatshervormer en wetgever, en een van de zogenaamde “Zeven wijzen van Griekenland”, maakte een eind aan de macht van de Griekse stamhoofden en bevrijdde de boeren van hun hoge schuldenlasten. De schulden aan de stamhoofden die soms generaties doorliepen, werden gesaneerd of kwijtgescholden. Verder maakte Solon als eerste van Athene een echte staat van burgers, dus niet van stamleden. Dat wordt het “wonder van Griekenland” genoemd. Elke vrij geboren burger kon gaan stemmen en meeregeren. De allesoverheersende macht van de stammen en clans was hiermee gebroken. Er kwam bovendien een geheel nieuwe indeling van de maatschappij.

Solon verdeelde de inwoners van het naast Athene gelegen Attica in vier klassen, naar gelang de hoeveelheid land die elk bezat. Aan de rijke klassen gaf hij het grootste aandeel in de regering, maar hij legde hen ook zwaardere belastingen op en verplichtte hen zich in dienst te stellen van de staat. De laagste klassen hadden een stem in de assemblee en betaalden geen belastingen. Na Solon zou Kleisthenes nog meer hervormingen doorvoeren en een eind maken aan de macht van de aristocratische grootgrondbezitters door het land in districten te verdelen, *demes* genaamd, met doel de familieverhoudingen als machtsfactor af te schaffen.

Maar eerst had Solon nog een reeks nieuwe wetten ontworpen die tot op de huidige dag in onze Westerse maatschappij doorwerkt. Vroeger had de stam of clan alle macht over zijn leden. Een vader had het in zijn gezin voor het zeggen en had zelfs het recht een kind ter dood te brengen. Bezit van echtparen zonder kinderen ging bij overlijden naar de stam of de clan.

Solon vond dat het leven en de vrijheid van kinderen niet afhankelijk van de wil van hun vader hoefde te zijn en dat de stam geen zeggenschap had over iemands bezit bij overlijden. Een nieuwe wet hield in dat de vader zijn kinderen niet kon verkopen of verpachten en dat mensen zonder kinderen het recht hadden hun bezit na te laten aan wie ze verkozen. De zoon was verplicht zijn vader op oude leeftijd te onderhouden, maar alleen als de vader gezorgd had voor een opleiding voor zijn zoon. Solon verwachtte van al zijn burgers dat ze actief deelnamen aan de bescherming van de staat en corruptie tegengingen, aangezien er geen leger of politie was om dat te doen. Wie niet meedeed werd gestraft.

Op die manier werden de burgers in de *polis* (stadsstaat) verplicht met elkaar samen te werken en corruptie tegen te gaan. Met Solons nieuwe wetten was een einde gekomen aan de macht van de stammen. Het oude Athene wordt nog altijd beschouwd als de bakermat van de democratie. “Het wonder van Griekenland” was de overgang van een stammencultuur naar een democratie, een regering van burgers.

Wat heeft dit uitstapje naar het ontstaan van de democratie nu te maken met Georgiërs die niet zouden kunnen samenwerken?

Het stuk braakliggende moestuin van de gestorven broer liet zien dat de mens een individu is, een zelfstandig wezen dat zijn eigen grond wil bewerken, een eigen domein wil. De naam Georgië, ontleend aan het Griekse *gè* = aarde en *(w)ergoo* = werken, dus letterlijk: de aarde bewerken, is eigenlijk heel toepasselijk. Het schijnt dat Georgië van alle landen in de wereld in verhouding de meeste dorpen heeft met zelfstandige boeren met een eigen stuk grond. In verhouding het grootste gebied met zelfstandige boeren dus.

Toen ik door Georgië reisde, zag je overal de boer met de auto zijn oogst naar de markt of een winkel in de stad brengen. Of hij verkocht zijn groente en fruit gewoon ergens op straat of langs een toegangsweg aan voorbijgangers. De West-Europeaan, op vakantie rondrijdend door het land, schudde meewarig zijn hoofd bij het zien van al die eenlingen.

Waarom geen coöperatie vormen en gezamenlijk afzetmarkten zoeken? Willen de boeren dat niet vanwege de herinnering aan de verplichte kolchozen en coöperaties uit de Sovjet-tijd?

Dat is niet helemaal waar. In de tijd van de Sovjet-Unie waren er nog boeren in Georgië in bezit van eigen grond buiten de kolchoze om. Georgië was overigens het enige Sovjet-land waar dat zo was.

Een Georgiër vertelde me dat de Kaukasus van voor de zondvloed is en eens een eiland geweest was. “We zijn al heel oud”, zuchtte hij, me een knipoog toewerpend, “veel te oud voor deze wereld!” Hij bedoelde dat hij het nut niet inzag van radicale, economische vernieuwingen, marktonderzoek en klantenwerving, bio-industrie, grootschalige landbouw, meedoen met de opstoot van de vaart der volkeren, je dood rennen in de

ratrace. Bij al die ambities kreeg hij een gevoel van *déjà-vu*.

Hij was nog niet zo oud, begin veertig en meer van het type van de mannen onder de boom, dankbaar genietend van de eigen oogst van eigen land, dat zo gul altijd weer voortbracht: de zoete druiven, de sappige appels, de lekkere tomaten, de geurige aardbeien, de bijzondere honing, het malse vlees, het bruisende bronwater, het uitgebreide assortiment kruiden. Hij was schrijver, en nog een heel goeie ook, een gedreven, harde werker, bezig met het verklaren van maatschappelijke processen en menselijke verhoudingen. Hij liet me zijn geboortedorp zien waar zijn vader burgemeester was geweest en vertelde dat zijn voorvaderen dichtende, dansende en musicerende boeren waren, een combinatie die je in Nederland niet zou verzinnen. Zijn moeder was professor geweest aan de universiteit, maar toen de Sovjet-Unie uiteenviel en Georgië zelfstandig werd, ervoeren zij hoe hun dorp het moest zien te klaren zonder geld en inkomen. Maar hoe arm ook, er was altijd te eten. Een Georgische wetenschapper beet een Westerling eens toe, toen de laatste begon over verpaupering van de Georgiërs en Indiase toestanden: "Wij zijn geen India, wij hebben altijd te eten!"

Hier ligt de paradox van de Georgische samenleving. De moestuin, symbool van individueel en zelfstandig leven op eigen grond en de directeur van een bedrijf of een ambtenaar met de heilige plicht jegens familieleden hen aan een baan te helpen, symbool van de stammencultuur.

Een treffend voorbeeld van de Georgische eenling maakte ik mee tijdens een tocht in 1998 met Nodar en Natela naar Ananoeri, een zestiende eeuws fort, op ongeveer zeventig kilometer ten noorden van Tbilisi gelegen, aan de Georgische

Militaire Hoofdweg die loopt door de vallei van de rivier Aragvi. Op de terugweg naar Tbilisi stelde Nodar voor in de buurt van de dam uit te stappen voor een late lunch. Nu had ik op de heenweg nergens een restaurant of café gezien. Wel was me opgevallen dat er hier en daar, naast een soort schuurtjes, tafels en banken onder de bomen stonden, maar deze waren oud, vol gaten, van vermolmd hout en zagen er sjofel uit. Ze waren het zoveelste voorbeeld van vergane glorie. Eens zaten daar vakantiegangers uit de Sovjet-Unie aan tafel, etend en drinkend en genietend van de Georgische keuken. Maar, de armoedige zitjes waren ook nu nog bedoeld als uitspaniel om een maaltijd te nuttigen. Tijdens de hele tocht van die ochtend was het gebied uitgestorven, ik heb mens noch auto op de weg gezien en even leek het alsof ik uit de tijd gelicht was en een andere wereld was binnengegaan.

We nemen plaats op een bank aan een lange tafel en zien plotseling, als uit het niets, een man van ongeveer zestig jaar op ons afkomen. Stralend begroet hij ons, zijn armen breed gespreid. Had hij ons verwacht? Het leek erop. Ik zie een spontaan gezicht en ogen waarin de sterren schitteren. Zijn warme uitstraling werkt aanstekelijk. We zijn ietwat verkleumd, het is een grauwe dag zonder zon en vochtig; het is immers al najaar.

Veel keus biedt het menu in deze verlatenheid niet. Er is maar één gerecht waaruit wij kunnen kiezen. Kinkali, met perenjenever en vruchtensap. Precies wat we hoopten, we kwamen immers voor de kinkali, deegkussentjes gevuld met vlees, de specialiteit van de streek. Kinkali is eigenlijk de specialiteit van heel de Kaukasus.

Na onze bestelling, neemt de man mij bij de arm en dirigeert me naar een ruimte met een dak. Op een gaspit staat een grote pan met water. Hij toont me een wijde kom met gehakt vlees en een dikke rol deeg. Snel en handig neemt hij een stukje deeg van de rol af, drukt het plat en legt er een dotje gekruid gehakt in. Hij vouwt de uiteinden naar binnen, knijpt het geheel aan de bovenkant dicht en deponeert het in de pan met kokend water. Ik doe mee en als ik genoeg deegkussentjes heb gemaakt, gebaart de kok ons aan de tafel plaats te nemen. Een lange, gammele houten tafel met aan weerszijden houten banken zonder leuning. De banken zijn nog intact en we hebben zelfs een dakje boven ons hoofd. We hoeven niet in de regen te eten. Onze kok-ober rent af en aan om de tafel te dekken. We worden vorstelijk bediend. Onder het eten houdt hij ons in het oog.

Bij het afscheid wil ik een foto van hem nemen.

Natuurlijk wil ik deze man vereeuwigen en een tastbare herinnering bewaren aan deze maaltijd. Ik zet de camera voor mijn oog en klik. Het toestel weigert en geeft aan niets meer te willen doen. Wat ik ook probeer, geen foto.

Maar, in mijn geheugen blijft de herinnering aan de man die een eigen wereld wist te creëren voor drie bezoekers, vrij, spontaan, met een persoonlijke inzet en toewijding, zonder haast, stress en valse uitgelatenheid, die je nog maar zelden tegenkomt in de wereld.

De zelfstandige boer, de stammencultuur, Solons democratisering als reactie op uitbuiting en misbruik van macht, in de wereld wisselen structuren elkaar af, met al hun uitwassen en ontsporingen. Mafiose samenlevingen, oligarchieën, plutocratieën, corporatocratieën, bureaucratieën, lobbycratieën,

fascistische en totalitaire maatschappijen. De wereld draait rond en rond, eon na eon, op de golven van de *Zeitgeist*.

En de mensen?

Terwijl ik bezig ben dit op te schrijven begint er iets bij me te dagen. Ik herinner me ineens een Georgisch verhaaltje dat iemand me op een dag met twinkelende blik vertelde.

Een Kachetische boer gaat onder een notenboom zitten. Hij zet een kruik wijn naast zich neer en kijkt om zich heen, genietend van het uitzicht op de bergen. Daar komt een Amerikaanse miljonair aangelopen.

“Wat doet u zo de hele dag”? vraagt de miljonair belangstellend.

“Och, het is warm vandaag”, antwoordt de boer.

“Sta eens op en zie naar al die noten aan de boom. Zoudt u ze niet eens van de boom schudden, oprapen en naar de markt dragen om ze te verkopen...?”

“En dan?”

“Dan moet u een onderneming beginnen, een fabriek bouwen, en directeur worden.... Zo wordt u rijk zoals ik, u zult miljonair zijn....”

“En dan?”

“Dan kunt u van het leven gaan genieten, u heeft geen zorgen meer en u kunt onder deze boom gaan zitten en wijn drinken”.

“Maar dat doe ik toch al”?

© Den Haag, maart 2006